

SCRIITORI CEHI ȘI SLOVACI DESPRE FUNCȚIA SOCIALĂ A LITERATURII ÎN PRIMUL DECENIU POSTREVOLUȚIONAR (1920—1930)

C. BARBORICĂ

Este în genere cunoscut faptul că revoluția socialistă din Rusia a avut o influență puternică în literatura cehă și slovacă de după primul război mondial. La ideile lui Lenin au aderat scriitori de seamă ca Jaroslav Hašek, St. K. Neumann, Marie Majerová, Ivan Olbracht din generația mai veche, Jiří Wolker, Karel Teige, Vítězslav Nezval, Jaroslav Seifert, Marie Pujmanová, Peter Jilemnický, Ján Rob Poničan, Laco Novomeský, Julius Fučík, dintre cei mai tineri. Prezența lui Jaroslav Hašek, autorul celebrului roman *Aventurile bravului ostaș Švejk*, a lui Jiří Wolker și Vítězslav Nezval în această mișcare literară certifică importanța pe care a avut-o pentru literatura cehă și slovacă acest mare eveniment al secolului XX. În Cehoslovacia spiritele erau pregătite pentru a recepționa ideile lui Lenin. Mișcarea literară de la 1895 exprima în programul său (*Manifest české moderny*) idealuri socialiste¹. St. K. Neumann și Jaroslav Hašek sînt reprezentanți ai curentului anarho-socialist. După război, St. K. Neumann face legătura între aceste tradiții și noile circumstanțe care au limpezit multe din concepțiile neclare ale mișcării precedente. În perioada 1918—1921, Neumann scoate revista „Červen“ în care nu întîmplător apare *Statul și revoluția*, una dintre lucrările fundamentale ale lui Lenin, în care se analizează căile concrete de instaurare a puterii proletariatului și se combate anarho-socialismul.

Adeziunea politică se însoțește cu dorința de a pune literatura în serviciul revoluției. Scriitorii sînt animați de dorința de a făuri o *artă nouă* care să corespundă epocii revoluției socialiste. Au energie, elan și forțe suficiente pentru a scoate numeroase reviste: „Červen“ (1918—1921), „Kmen“ (1919—1921), „Proletkult“ (1922—1924), „Komunistická revue“ (1924), „Reflektor“ (1925—1926), „Levá fronta“ (1930—1932), „Lidová kultura“ (1936—1938) — toate sub direcția neobositului St. K. Neumann; altele au apărut sub conducerea sau cu participarea efectivă a unui alt entuziast, Karel Teige: „Orfeus“ (1921), „Stavba“ (1923—1931), „Host“ (1924), „Pásmo“ (1925), „ReD“ (1927—1931), „Země Sovetů“ (1931—1936), „Doba“ (1934—1935). Slovaci scot revista „DAV“ (1924—1937), dar le stau la dispoziție și paginile

¹ Arne Novák, *Stručné dějiny literatury české*, Olomouc, 1946, p. 426.

unor periodice ale Partidului Comunist ca „Pravda chudoby“ și „Spartakus“. Sînt cu ochii îndreptați spre Uniunea Sovietică unde caută răspuns la problemele care îi preocupă. Au contacte strînse cu scriitorii sovietici. Erenburg și Majakovskij sînt oaspeți bine primiți la Praga și Bratislavă. În 1928 Erenburg publică o carte de reportaje despre Slovacia. Se traduc operele lui Gor'kij, Majakovskij, Erenburg, Esenin, Blok, Pasternak, Serafimovič', Babel', Zoščenko. La Praga funcționează două teatre politice, „Osvobozené divadlo“ și „D-34“, care uzează de inovațiile lui Tairov, Vachtangov și Mejerhold¹. Animatorii acestor teatre erau Jindrich Honzl și cuplul Voskovec-Werich.

Intellectualii cehi cunosc din ce în ce mai bine personalitatea lui Lenin și se interesează de concepțiile lui asupra artei. După ce participă la cel de al doilea Congres al celei de a II-a Internaționale, Ivan Olbracht publică volumul *Imagini din Rusia contemporană* (1920—1921) în care evocă figura lui Lenin. Am putea aminti numeroase alte scrieri în care se atestă prezența vie a lui Lenin în procesul de construire a societății socialiste. Majerová, Fučík, Teige, Eduard Urx², vizitează Uniunea Sovietică și publică la întoarcere impresii de călătorie. Sub titlul *Leninismul viu*, Vladimir Clementis publică în 1935 un articol comemorativ în care se spune: „Comemorarea morții fizice a lui Ilici Lenin. Da, a morții fizice. Fiindcă învățătura lui Lenin nu numai că n-a încetat să trăiască, ci, dimpotrivă, se deschide într-o amplitudine din ce în ce mai mare, pătrunde și prinde rădăcini în adîncurile inimilor a milioane de proletari exploatați...³. Lenin este un izvor nesecat pentru noi toți“⁴. Se citește în traducere cehă opera filozofică principală a lui Lenin, *Materialism și empirocriticism*. Se cunosc părerile lui Lenin despre cultură, artă, literatură, formulate în cuvîntarea la Congresul al III-lea al Comsomolului și în convorbirile cu Clara Zetkin⁵.

Ne vom opri asupra unor opinii despre artă și literatură exprimate de scriitorii cehi și slovaci care aderaseră la marxism-leninism, la politica revoluționară. Pentru că în planul literaturii și artei lucrurile nu erau așa de clare ca în planul politicii, s-au născut acerbe și pasionante confruntări. Scriitorii cunoșteau concepția lui Lenin cu privire la cele două culturi. Pentru a deveni scriitori ai proletariatului și revoluției, ei încercau să se delimiteze de trecut. Părerii nihiliste, proletkultiste, se confruntă cu opinii judicioase despre atitudinea față de tradiție, față de scriitorii care nu se declarau în mod expres de partea revoluției. Termenii care se foloseau nu erau de natură să clarifice aceste delimitări. Sau, altfel spus, strădania de o prea precisă delimitare nu făcea decît să semene confuzie. Cei mai mulți considerau că exista o „literatură burgheză“ și o „literatură proletară“. Între ele erau relații antagonice.

¹ Milan Obst., Adolf Scherl, *K dějinám české devadelní avangardy*, Praga, 1962, p. 73—77.

² Marie Majerová, *Den po revoluci*, 1925; Julius Fučík, *V zemi, kde zitra, znamená již včera*, 1932; Karel Teige, *Sovětská kultura*, 1927; Eduard Urx, *Pole zorané*, 1934.

³ Vladimir Clementis, *Živý leninizmus*, 1935, în vol. *Vzduch našich čias*, II, Bratislava, 1967, p. 40.

⁴ *Id. ibid.*, p. 41.

⁵ *Idem*, *O Komunistickéj morálke*, 1932, în vol. *Vzduch našich čias*, I, ed. cit., p. 345.

Pentru Eduard Urx și Julius Fučík, Karel Čapek era un scriitor burghez, un exponent al burgheziei cehe¹. Literatura burgheză, în care E. Urx înglobează și pe clasici, nu are nici o importanță pentru proletariat². Sînt însă din ce în ce mai mulți partizani ai ideilor lui Lenin, după care cultura socialistă este o sinteză a valorilor autentice din toate timpurile (*Trei izvoare, trei părți constitutive ale marxismului*. Cuvîntare la Congresul al III-lea al Comsomolului). „Și întocmai ca Marx care nu a căzut din cer, ci a folosit în opera sa toate cuceririle gînditorilor de seamă ai omenirii, și Lenin... sintetizează tot ce este mai valoros și mai înalt în creația anterioară a omenirii în general și a proletariatului în special“³ — scria V. Clementis. În articolul *Arta nouă proletară* (1922), Karel Teige vorbește despre interacțiunea dialectică dintre nou și vechi în artă, pornind de la lucrarea lui Lunačarskij, *Sarcinile culturale ale clasei muncitoare*: „Atunci cînd vorbim de un antagonism riguros, trebuie să fim conștienți și de relația reciprocă, care durează fie și numai sub formă de tensiune a unor polarități. Atunci cînd se enumeră punctele prin care arta nouă se deosebește de arta burgheză, se afirmă tacit că în alte puncte este strîns legată de arta precedentă. Așa, de exemplu, expresionismul, care, interpretat în limitele sale reale și precise, n-a fost decît o antiteză programatică a impresionismului, în anumite sensuri nu face decît să potențeze unele realizări, mai ales tehnice, ale impresionismului. Postimpresionitul Matisse este în multe privințe un impresionist tîrziu — lucru nicidecum greu de demonstrat. Aceasta însemnează că procesul de evoluție se realizează atît prin reacții revoluționare ale unor epoci noi, care constituie opusul mai mult sau mai puțin riguros al fazelor anterioare, cît și printr-o continuitate aproape infailibilă, printr-o linie evolutivă legică; acționează ceea ce numim tradiție“⁴. E bine să precizăm în acest loc că apărătorul continuității și tradiției, Karel Teige, a fost unul dintre spiritele cele mai nihiliste în literatura cehă dintre cele două războaie mondiale. El știe însă că formele de trecere de la o epocă la alta, de la o direcție artistică la alta diferă de la caz la caz, că uneori inovația are mai puțină vigoare decît tradiția și invers. „Uneori momentul inovației și reacției nu compensează moștenirea tradițională; alteori, caracterul revoluționar al noilor generații este atît de pregnant încît pare a avea rolul de a întrerupe linia evolutivă... În primul caz este vorba de o perioadă tradiționalistă, în cel de al doilea caz, de una antitraditionalistă. Dar nici măcar epocile celui mai revoluționar antitraditionalism, epocile de masivă inovație nu dispun de o cultură sau de o artă căzute din cer. Și ele trebuie, în mod obligatoriu, să pornească de la formele precedente oricît de mult ar dori să se debaraseze de ele și să realizeze inversul lor. Epocile care le-au precedat în chip nemijlocit trebuie să constituie pentru ele o rampă de lansare“⁵.

¹ E. Urx, *Literárny film*, 1924, în vol. *Bánsnik v zástupe*, Bratislava, 1961, p. 27; J. Fučík, *Likvidace Wolkerova kultu*, 1925, în vol. *Stati o literatuře*, Praga, 1951, p. 83.

² *Literárny film*, în vol. cit., p. 28—29.

³ *Zivý leninizmus*, în vol. cit., p. 42.

⁴ *Nové umění proletárské*, în vol. *Výbor z díla I*, Praga, 1966, p. 36.

⁵ Id., *ibid.*

Karel Teige, promotorul unor curente de avangardă ca poetismul și suprarealismul, autor a numeroase poze ostentative, capricios spirit anti-idolatră își dădea seama foarte bine că în tot ce făcea el tradiția îl umărea ca o fatalitate. Chiar și atunci când acuza tradiția. Sau poate tocmai pentru că se simțea atât de încorsetat de fatalitatea tradiției cărtea împotriva ei și o condamna: „În timp ce pentru Wolker tradiția însemna un tonic, o garanție a creșterii organice și o școală a disciplinei, pentru mine și pentru ceilalți constituia o vorbă goală, o eroare și un cadavru care nu mai putea fi reanimat”¹.

Reiese și din aceste cuvinte că în literatura cehă și slovacă care se proclama „revoluționară”, „proletară”, „nouă”, „socialistă”, s-au conturat două direcții principale. Pe una o reprezenta Wolker, urmat de Ivan Olbracht, Marie Majerová, Peter Jilemnický, Fraňo Král etc. Această direcție se distingea printr-o apreciere particulară a tradiției și misiunii actuale a literaturii. Stilul ei era, în linii mari, clasic, realist. De aceea, mai târziu va adera la realismul socialist. Voia să facă o literatură politică, înțelegând prin politic participare permanentă la agitația cotidiană, la luptele de clasă. Jiří Wolker scria: „Arta nouă este pentru noi o artă de clasă, proletară și comunistă pentru că principala ei calitate rezidă în legătura strânsă cu viața concretă. Lupta de clasă, lupta proletariatului împotriva capitalului, năzuința spre o ordine nouă, mai dreaptă și mai umană sînt realități atât de gigantice și atât de zguduitoare încît oricine ar vrea să se mențină deasupra sau în afara lor, n-ar dovedi autonomia simțirii sale, ci faptul că nu are niciun fel de simțire. Orice artă autentică a avut un caracter de clasă... Astăzi noi vrem să luptăm și să exprimăm artistic ideile și înțelepciunea clasei proletare, singurei clase care are posibilitatea să se dezvolte”².

O altă categorie de scriitori concep literatura nouă ca pe un imens și orbitor joc de artificii care exprimă în elanuri, doruri exotice, reverii și bună dispoziție, vigoarea și optimismul clasei proletare, fiind și ei convinși, ca și cei din cealaltă categorie, că aceasta este singura clasă socială căreia îi aparține viitorul. Din acest grup au făcut parte Karel Teige, Vitězslav Nezval, Jaroslav Seifert, Laco Novomeský. Iată câteva citate semnificative: Karel Teige: „Nu este nevoie de artă din viață și pentru viață ci de o artă ca parte componentă a vieții (...) *Tendința* artei moderne rezidă în *funcția* pe care o îndeplinește. Arta modernă e consecventă cu sine atunci când părăsește atmosfera de muzeu și începe să respire aerul puternic și sănătos al pămîntului. Ea trebuie să devină o admirabilă distracție și o delectare prețioasă la fel ca filmul, spectacolele de circ și meciurile de fotbal. Trebuie să-și însușească aceiași desăvîrșire tehnică și elasticitate care caracterizează pe atlet sau pe acrobat, funcționalitatea ireproșabilă a unei mașini (...) *Tendința* artei noi... nu poate fi un conținut ideologic care vine din afară.. A inocula în mod neorganic, din afară, unei poezii, roman, sculpturi sau tablou o tendință ar fi tot atât de naiv ca atunci când s-ar ornamenta construcția simplă, funcțională și frumoasă

¹ *In memoriam Jiřího Wolkra*, 1924, în vol. *Výbor z díla*, ed. cit., p. 56.

² Jiří Wolker, *O literární přístě*, 1922, în vol. *Dílo Jiřího Wolkra*, III, Praga, 1948, p. 420.

a unui hangar aviatic cu țeșături populare”¹. Vladislav Vančura: „Spiritul și principiile modernismului reprezintă o tendință în sine și de aceea nu este deloc necesar să se descrie întâmplări din viața proletarilor, pilde moralizatoare care ne aduc aminte de străvechile idile ale literaturii iluministe pentru ca tendința să fie evidentă”². Exemplele s-ar putea înmulți cu citate din Laco Novomeský și Vitězslav Nezval. Primul declara că poezia nu trebuie să devină o servitoare a luptei politice cotidiene (în revista Šíp)³, cel de al doilea că poezia este un capriciu și că în asta ar consta și farmecul și misiunea ei socială⁴.

Nu trebuie să vedem în aceste două direcții niște contradicții de fond, ci doar două moduri diferite de a realiza aceeași misiune socială a artei. De altfel, și practica literară a creat între ei punți diverse. Și Wolker, Majerová sau Neumann au scris frumoase „inutilități” și capricii, iar Nezval și Novomeský au reacționat nu o dată vehement în versurile lor la problemele sociale ale epocii. Anii dintre cele două războaie mondiale, atât de efervescenti sub influența ideilor lui Lenin și a revoluției socialiste, reprezintă un capitol dintre cele mai interesante în literaturile cehă și slovacă. Este greu de a delimita și separa cu obiectivitate un material care și pentru istoricul literar de astăzi reprezintă o realitate încă vie.

¹ *Umění dnes a zítra*, 1922, în vol. *Výbor z díla*, I, ed. cit., p. 519.

² *Nové umění* (1924), în vol. *Poetismus*, Praga, 1967, p. 10.

³ Apud Stefan Drug, *DAV a davisti*, Bratislava, Obzor, 1965, p. 106.

⁴ *Přednáška o avantgardní literatuře* (1930), în vol. *Dílo XXIV*, Praga, 1967, p. 220–230.